

Л. Я. Левицька, І. С. Микитка,

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів*

СИМВОЛІЧНА ТОПОГРАФІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РОЗДВОЄННЯ ОСОБИСТОСТІ У НОВЕЛІ ЛЮДВІГА ТІКА «РУНЕНБЕРГ»

У статті досліджено функціонування символічної топографії у творі Людвіга Тіка «Руненберг», проаналізовано протиставлення протилежностей як відображення внутрішнього стану та роздвоєння особистості головного героя новели.

Ключові слова: *символічна топографія, символи, протиставлення протилежностей, внутрішній світ, роздвоєння особистості, новела, персоніфікація, ландшафт.*

В статье исследовано функционирование символической топографии в произведении Людвиг Тика «Руненберг», проанализировано противопоставление противоположностей как отражение внутреннего состояния и раздвоения личности главного героя новеллы.

Ключевые слова: *символическая топография, символы, противопоставление противоположностей, внутренний мир, раздвоение личности, новелла, персонификация, ландшафт.*

The article is dedicated to the functioning of symbolical topography in the short story «Runenberg» by Ludvig Tik, analysis of contradictions contrast as the reflection of inner state and double identity of the main character in the short story is provided.

Key words: *symbolical topography, symbols, contradictions contrast, inner state, double identity, the short story, personification, landscape.*

Романтизм як певний тип культури в різних країнах мав свої національні особливості. У Німеччині уся інтелектуальна енергія вихлюпнулася в галузь теорії, що знайшло відображення в філософсько-естетичних пошуках, художній літературі, роботі славнозвісної школи Єнських романтиків.

Людвіг Тік (1773-1853) – один з найбільш талановитих представників цієї школи та найвідоміший прозаїк німецького романтизму. Він увійшов в історію німецької літератури передусім як обдарований новеліст. Письменник створив жанр романтичної новели-казки, яка глибоко передавала романтичне сприйняття світу. Людвіг Тік писав також романи, драми, займався перекладами та керував Дрезденським театром. Його діяльність була багатогранною і плідною, особливо у період праці у Єнському гуртку. Вагомим внеском німецького романтика у світову літературну і культурну спадщину є систематизація і видання творів Новаліса, Вакенродера, Шеллінга, братів Шлегелів. Його перу належать твори «Мандрі Франца Штернбальда», «Кіт у чоботях», «Білявий Екберт», «Принц Цербіно», «Світ навиворіт», «Історія пана Вільяма Ловеля», «Життя ллється через вінця», «Ельфи», «Руненберг» та ін [2].

Проблемами німецького романтизму займалися у різний час Берковський Н.Я., Григоренко О.П., Данилевський Р.Ю., Карельський А.В., проблему символу у працях німецьких романтиків досліджували Аверінцев С.С. [4] та Лосев А.Ф. [3].

Аналіз термінів «символ» та «символічна топографія» у літературознавстві дозволяє стверджувати, що художній символ – це універсальна категорія естетики, яку можна пізнати, співставляючи її зі суміжними категоріями образу, з одного боку, і знаку – з іншого. У загальному значенні символом вважають образ, який розглядається в аспекті знаковості, і, який є знаком, який наділений органічністю міфу і невичерпною багатозначністю образу [4]. Будь-який символ є образом і будь-який образ, до певної міри, є символом. Проте, якщо категорія образу передбачає предметну тотожність, то категорія символу робить акцент на вихід образу за власні межі, на присутність певного смислу, частково переплетеного з образом, але не тотожного йому.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим зацікавленням науковців до проблеми внутрішнього стану особистості та відображення її у літературі. Символічна топографія відкриває новий погляд на символіку, яку використовували романтики того часу у своїх творах, та дозволяє краще зрозуміти протилежності людського «Я».

Об'єктом дослідження обрано новелу Людвіга Тіка «Руненберг».

Предмет дослідження: символічна топографія у новелі «Руненберг».

Метою статті є дослідити функціонування символічної топографії у творі, проаналізувати протиставлення символів (рівнина і гора; світ рослин і каміння) як відображення внутрішнього стану та роздвоєння особистості головного героя новели.

Новела «Руненберг» (написана у 1802, опублікована у 1804 р.) є характерною для світосприйняття Людвіга Тіка. Це – історія людини, життя якої отруєне бажанням збагачення. Герой новели – селянський парубок Крістіан, який народився на рівнині у родині працюючого землероба. Він мирно жив у селі, допоки в його життя не втрутилися нечисті сили. Хлопець покидає дім, стає мисливцем та вирушає в гори. У романтичній літературі гори постають символом зла, місцем існування ворожих людині духів. Тут Крістіан зустрічає фею, яка вчить його, як можна швидко розбагатіти. Проте золото, не зароблене власною працею, стає для нього причиною усіх бід. Посуха нищила його поля, а худоба почала гинути від хворіб. У розпачі хлопець знову йде в гори. Жадоба легкого збагачення не дає йому спокою. У рідні краї він повертається через багато років божевільним старцем. Переможно він кидає на землю важкий мішок, який наповнений не золотом, як йому здавалось, а черепками. Усі нещастя Крістіана є своєрідним покаранням за його зраду звичаям та традиціям простого селянського жит-

тя. Засуджуючи нечисті, диявольські джерела збагачення, Людвіг Тік прославляє працю. Демократичні погляди, любов до природи та чесна праця є найпривабливішою рисою світогляду письменника.

Аналіз новели дозволяє стверджувати, що вона побудована на протиставленні двох світів. Використовуючи символічну топографію, автор проводить чіткий контраст між суб'єктами та об'єктами у трьох вимірах (рівнина – гора, рослинний світ – світ каміння, протиставлення жіночих образів: Елізабет – жінка з Руненбергу).

Рівнина у новелі відповідає усталеному, впорядкованому, розміреному життю. Якщо розглядати просто, то тут йдеться про дві різні рівнини: на північ від гір знаходиться рідне село Крістіана і його рідний будинок, на південь від гір – рівнина з селом, де знаходиться його нова батьківщина. Північна частина рівнини описується з його спогадів. Почуваючись самотнім, він описує рівнину як низовину: «in der man rund umher keinen Berg, kaum eine Anhöhe erblickte» [6] – де і в згадках не було гір, не було майже жодної височини. Він представляє свою батьківщину, як краєвид, де лише поодинокі дерева були прикрасою зеленого лану, але зате луки, гладкі ниви і сади тяглися наскільки сягає око «...wenige Bäume schmückten den grünen Plan, aber Wiesen, fruchtbare Kornfelder und Gärten [...] so weit das Auge reicht...» [6]. Широка рівнина, безкрає небо здавались йому похмурими, все було для нього важким і сумним.

Людським «еквівалентом» цього ландшафту є батько Крістіана. Він був садівником в замку і міг цілими днями займатися рослинами: «Er war Gärtner im Schloss [...] und konnte sich tagelang unermüdetlich mit ihrer Wartung und Pflege abgeben». [6]. Саме тут зображено рутину буття і виконання повсякденних обов'язків в усталеному житті на рівнині, сенсу якого не може зрозуміти Крістіан.

Після пригод на горі Руненберг хлопець знову сумує за людьми і звичним життям, яке йому раніше здавалося нудним. Він покидає гори та іде у південному напрямку і знову потрапляє на рівнину. Герой бачить місцевість, яка дуже схожа з його батьківщиною. Тут також все впорядковано: «... engen Gärten, die kleinen Hütten, [...] die gerade abgeteilten Kornfelder...» [6]. І всі декорації цієї місцини здаються Крістіану ідилією, яка захоплює його «...mit unbeschreiblich süßer Wehmut...» [6]. Він прагне безпеки та затишку людського суспільства, відчуваючи, що більше ніколи не стане частиною цієї спільноти, оскільки те, що пережив на Руненбергу, його надзвичайно вразило. Нове життя на рівнині протікає циклами, які повторюються в ритмі пір року. Цей ритм характеризується швидкоплинністю подій та самого життя, зрештою. Коли Крістіан прижився у селі, одружився та заслужив повагу односельців, до нього приходять це осмислення швидкоплинності. Роздуми чоловіка про дружину свідчать про мінливість його вдачі «...heut ist Elisabeth nicht mehr ein blühendes und kindliches Mädchen, ihre Jugend ist vorüber...» [6].

Порівнюючи опис ландшафту з тим, що відбувається в душі Крістіана, стає зрозуміло, що рівнина є відображенням його «супер-его». На рівнині знаходиться реальне життя в людській спільноті. Воно характеризується рутинною, одноманітною, однорідною і швидкоплинною. Відтак, це – соціальна взаємодія людей, обмін емоціями, такими, скажімо, як радість чи горе. Для того щоб інтегруватися у це життя і в суспільство, потрібно мати високий ступінь адаптації, компромісу і правил. Ці правила людина вивчає в ході її соціалізації. При цьому потрібно також вчитися контролювати свої емоції. Крістіан, як всі молоді люди легко піддається спокусам, дає волю своїм бажанням і переконанням, прагне зробити щось особливе, ігноруючи смертність. З точки зору натурфілософії раннього романтизму рівнину можна порівняти з раціональним і розумним.

Зображення гори є також символічним. Автор робить це за аналогією до опису рівнини. Хоча Крістіан на початку розповіді знаходиться саме в горах, вони виступають лише як декорація. Він сидів високо в горах, роздумуючи «... im innersten Gebirge nachdenkend...». [6]. Самотність є характерною рисою його життя в горах. Символи рівнини та гори виступають прототипами кардинально протилежних емоцій героя. Наскільки негативно висвітлює Крістіан обмеженість рівнини, настільки позитивно розповідає він про своє захоплення горами. Він уявляв собі високі гори, ущелини і соснові ліси, його уява створювала величезні скелі «...stellte mir hohe Berge, Klufte und Tannenwalder vor; meine Einbildung erschuf sich ungeheure Felsen...». [6]. Без сумніву, його приваблює полювання: «das Getöse der Jagd, die Hörner, und das Geschrei der Hunde» [6]. Цією цитатою автор змальовує його пристрасне бажання до пригод і прагнення вирватись з рутинного життя на рівнині. Його прагнення було таким сильним, що гори, раніше чужі для нього, він вважав своєю батьківщиною: «...die ich für meine Heimat ansah» [6]. Проте, опинившись високо в горах, він пізнає самотність як основну перевагу гір.

Ці події в горах свідчать про те, що вчинки Крістіана не є свідомими діями, а відбуваються наче у сні. До Руненберга він летів, немов на крилах «...wie beflugelt...». [6], його притягував небезпечний шлях. Здається, що і гори, і таємнича, зловісна природа, говорить з ним. Голі стіни сердито кликали його, безодня, яка розкинулася під його ногами, могла проковтнути його «...die kahlen Wände riefen ihn wie mit zornenden Stimmen an [...] Tiefe, die unter ihm gahnte und ihn zu verschlingen drohte...». [6]. Його початкова пригодницька уява про гори поступово перетворюється в невідоме загрозливе відчуття, яке він не може оцінити реально і з яким не може впоратися.

Контраст гори з рівниною увиразнюється чіткими змінами часу. Все, що пов'язане з горами, відбувається раптово і швидко, на відміну до рівнини, де все – значно рутинніше та повільніше. Коли Крістіан обезсилений і напівсонний спускається з гори, можна побачити його подібний до трансу стан «... schwindelnd und halb schlafend die steile Hohe hinunterstürzte» [6]. Він не розуміє, що з ним: то йому ввижається, то відчувається щось, то він захоплений, то розчарований. Крістіан повністю перейшов у володіння демонічної сили гір і звільнитись від неї може лише власними зусиллями і лише на той час, коли розпочинає нове життя на рівнині. Внутрішній боротьбі героя відповідають суперечливі відчуття, які він переживає на горі. Він зустрічає незнайомця, який йому видається старим знайомим: «...dunkte dem Junglinge bald ein alter Bekannter zu sein» [6]. На Руненбергу він відчував таку велику радість в серці, яка переростає поступово у страх: «eine so große Freudigkeit in seinem Innern, dass sie zu einer Angst emporwuchs» [6]. У горах багато незрозумілого, все відбу-

вається, ніби в якомусь мареві. Протиставляючи реальність та фантазію, автор використовує місяць і ніч як символи гір, а день і сонце виступають символами рівнини. Отже, гори ототожнюються з чимось надприродним, ірраціональним і невідомим. Оскільки рівнина є синонімом «супер-его» Крістіана, то гори відображають його темну, приховану частину особистості.

Природа, як органічний світ рослин і неорганічний світ каміння, створює протилежність, яка відображає внутрішню роздвоєність Крістіана. Світ рослин відповідає рівнині, в той час, як каміння можна віднести до гір.

Варто відзначити, що світосприйняття Крістіана змінюється впродовж життя залежно від його місцеперебування. Рослинний світ, який справді є живим, здається йому мертвим, тоді, як світ каміння здається йому живим. Після того, як не зміг реалізуватися в реальному житті, і мисливське життя не виправдало всіх його очікувань, чоловік намагається віднайти собі місце у світі надприродного. І при цьому не важливо, чи всі наступні події справді відбувались, чи їх створила тільки його фантазія. Уява відповідає світосприйняттю героя, вона відображає його душевний настрій і є для нього реальністю. В кінці він втікає в свій безмежний внутрішній світ, який робить його життя в людському оточенні неможливим, оскільки його ніхто не може зрозуміти.

Спочатку складається враження, що Крістіан не розуміє мови природи. Коли сидів біля струмка, йому здавалось, що хвилі розповідали йому незрозумілими для нього словами про тисячі речей: «...und es schien ihm, als wenn ihm die Wogen in unverständlichen Worten tausend Dinge sagten, ...» [6]. Тут до нього приходять відчуття бездомності і відчуження. Лише на шляху до Руненберга, пробуджується в ньому розуміння мови природи. Місяць вказував йому світлою доріжкою прямо на руїни, з глибини до нього розмовляли потічки і шуміли ліси, вони вселяли в нього відвагу: «...der Mond wies mit einer hellen Straße nach den Trümmern aus der Tiefe redeten ihm Gewässer und rauschende Wälder zu und sprachen ihm Mut ein». [6]. Шлях до Руненбергу можна розуміти, як шлях до його внутрішнього світу. Посередником тут виступає незнайомиць, постать якого можна розглядати як невіддільну частину Крістіана, оскільки той з'являється зовсім раптово, проте вже зовсім скоро здається Крістіану старим знайомим. Світ каміння і металу, шахти, в яку він потрапив під час пригоди на Руненбергу, був у романтиків особливим шифром до глибини людської душі. На відміну від Крістіана, незнайомиць розуміє мову природи, бо, як він каже, гірські потічки розповідають йому вночі чудові історії. Крістіан досягає цього стану лише наприкінці новели, коли він щезає в старій шахті за невимірним багатством.

Вирішальним моментом для «входу» Крістіана в світ каміння є пригода, яка сталася з ним на Руненбергу. Тут відбувається його фактичний перехід від реального до нереального світу, занурення в глибину його внутрішнього світу, його психіки. Він піднімається на гору Руненберг, яка знаходиться на недосяжній висоті і яка манить небезпекою невідомого. Тут йдеться про безодню, про ту глибину, яка могла проковтнути його: «Tiefe, die unter ihm gähnte und ihn zu verschlingen drohte» [6]. Крістіан боїться втратити контроль над собою, тому що він може впасти у безодню. Коли він нарешті досягає вершини, він дивиться крізь вікно в кам'яній стіні. Це вікно є символічним, через його отвір можна побачити глибину своєї душі.

Остаточний перехід до світу каміння відбувається за появою на Руненбергу жінки. Отримавши від неї табличку, оздоблену різними камінцями, Крістіан сприймає це як знак. З цього моменту він стає частиною кам'яного світу, який тягне його назад, всупереч внутрішній боротьбі та намаганням повернутись до людей.

Після кількох років спокійного життя в сільській спільноті прагнення Крістіана бере верх над ним, і він віддаляється від своєї родини. Символічним є те, що знову ж таки це відбувається через незнайомця. Він передає Крістіану певну суму грошей на зберігання, які також виступають символом світу каміння. Більше того, він стає жертвою блиску золота і все більше піддається внутрішнім «хитанням», які спонукають його покинути суспільство. Батько героя, якого автор змальовує як протилежність до незнайомця, дізнається про жадібність сина до грошей і намагається привести його до тями. Проте, наміри батька зазнають краху. Він здогадується про значення кам'яної таблички і про долю, яка чекає на сина.

Отже, протиставляючи батька Крістіана незнайомцю, автор продовжує лінію протилежностей: садівника, який має дар спілкуватись з природою, та незнайомця, який розуміє мову каміння. Незнайомцю Крістіан розповідає, що його батько вмів розмовляти з рослинами, він знає все про те, як вирощувати і доглядати їх: «...er behauptete, er könne fast mit ihnen sprechen; er lerne von ihrem Wachstum und Gedeihen» [6].

Символами роздвоєності внутрішнього світу героя виступають також образи жінок. Хоча дві жінки – Елізабет і жінка з Руненбергу – дуже подібно зображені, без всяких ознак індивідуального характеру, вони є символічним відображенням двох сторін особистості Крістіана, так само як і зображення форм ландшафту. Елізабет, як і рівнина, та органічний світ рослин, відповідає впорядкованому, морально-коректному, нормальному і благочестивому життю в людській спільноті. Відтак жінка з Руненбергу – це еротична спокуса, нестриманість, імпульсивність. Цей контраст дуже чітко простежується, коли Крістіан вперше зустрівся з обома жінками. Постать лісової чаклунки з'являється під час зустрічі на Руненбергу. Тоді як Елізабет він вперше бачить у сільській церкві у південній частині рівнини під час свята урожаю. Це свято в своїх релігійних рамках є також протилежністю до того, що було на горі. Тут, на рівнині, смиренні люди дякують богу за плоди органічної природи, а там, на горі, поклоняються світу каміння і кристалів.

Навіть у зовнішньому вигляді обох жінок можна побачити різницю. Елізабет – худа, з білявим волоссям і з голубими очима: «...schlank und blond, ihr blaues Auge glänzte von der durchdringendsten Sanftheit...» [6]. Вона була скромна і побожна, в церкві здавалось, що серед усіх інших вона була найуважливіша. Жінка з Руненбергу зображена як велика жіноча постать, яка не була схожа на смертну, вона здавалась йому величною і могутньою. Крістіан був зачарований її неземною красою: «...und ihre schweren schwebenden Locken bildeten um sie her ein dunkel wogendes Meer, aus dem wie Marmor die glänzenden Formen des reinen Leibes abwechselnd hervorstrahlten...» [6].

Почуття Крістіана до обох жінок є також тотально протилежними. Спокійні і чисті почуття до Елізабет протиставляються неприборканим та нестримним почуттям до жінки з Руненбергу. Перехід Крістіана у світ каміння відбувається немов якийсь ритуал. Пізніше він знову повернеться до цієї жінки, незважаючи на даремні прагнення знайти себе у нормальному житті.

Жінка з Руненбергу є персоніфікацією неорганічної природи, вона висвітлює неприборкану фантазію Крістіана та відображає прагнення романтиків до безмежної, неземної і безсмертної любові, яку важко знайти в повсякденному житті. Світ каміння здається Крістіану сильним, древнім і взагалі якимось неземним, і про неї він говорить як про високе вічне щастя. Поєднання героя з нею є віддзеркаленням його внутрішнього світу. Він закривається в собі і живе в своїх фантазіях, тобто те, що відбувається в його душі, він сприймає як реальність. І чи вона показана в формі каміння, яке до нього розмовляє, чи незнайомця, чи лісової жінки – це все не відіграє великої ролі, оскільки всі вони є відображенням найглибших комірок його душі. Власне Крістіан сам не розрізняє, а навіть ототожнює ці постаті. Коли він вперше зустрічає стару жінку в лісі, він думає, що це незнайомиця, потім що це – жінка з Руненбергу. Змальовуючи контраст між Елізабет і королевою гори, автор символічно відображає роздвоєння Крістіана. Хоча він має успіх у суспільстві, одружується з найкрасивішою жінкою у селі, і є повністю інтегрованим у сільську громаду, він покидає все набуте заради здійснення свого внутрішнього прагнення до примарного збагачення.

Аналізуючи текст, чітко виокремлюються два рівні: опис тексту і тлумачення різних пластів його символіки. Трактуючи символічну топографію у досліджуваній новелі, приходимо до висновку, що зміст символу реально існує лише в глибині людського спілкування, в межах ситуації внутрішнього діалогу, поза якою можна спостерігати лише порожню форму символу.

Наведене вище дозволяє стверджувати, що Л. Тік показав, як повільно та фатально спотворюється душа, прагненням якої є лише жадоба збагачення. Романтична, до всього відкрита та чуйна душа героя поступово трансформується у жорстоку, мілку натуру, якою заволоділа єдина мета – золото. Герой неодноразово робить спроби повернутися до повсякденного життя, проте сила спокуси є надто великою. У золоті йому ввижається влада над світом. Однак, насправді воно не дає людям влади, а стає владним над ними, робить їх рабами. Вивчаючи символічну топографію у новелі, ми не лише розглянули її як об'єкт, а й одночасно дозволили автору звернутися до нас та бути партнером нашої розумової праці.

Література:

1. Григоренко О. П. Через художні образи до осягнення поняття «романтизм» / О. П. Григоренко // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2003. – №2. – С. 34-35.
2. Дмитриев А. С. История зарубежной литературы XIX. – М. : Высшая школа, 1991. – 637 с.
3. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – М. : Высшая школа, 1976. – 286 с.
4. Аверинцев С. С. Символ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec-dejavu.ru/s-2/Symbol.html>
5. Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/info/dict/jz54c.html>
6. Ludwig Tieck. «Runenberg» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.drachenleben-net.de/down/DerRunenberg-LudwigTieck.pdf>